

دانشگاه اراک

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

کارشناسی ارشد رشته الهیات (گرایش علوم قرآن و حدیث)

عنوان:

روش برخورد با مخالفان اعتقادی از دیدگاه قرآن و احادیث

پژوهشگر:

ابوالفضل سعیدی

استاد راهنما:

دکتر علی حسن بگی

استاد مشاور:

دکتر محمدرضا قاسمی

زمستان ۱۳۹۳

سپاسگزاری

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدَانَا اللَّهُ

حمد و سپاس بی حد و نهایت به محضر خالق هستی و پروردگرم که مونس و پناه زندگی ام است.

و سپاس و قدردانی همراه با خضوع و خشوع، از پدر و علی الخصوص مادر عزیزم که مهر و محبت مادرانه اش، مایه آرامش و قوت قلبم است. و کمال تشکر از اساتید و معلمانی که از شروع تحصیل مرا از تاریکی جهل و ظلمت نجات داده‌اند. و بالاخص استاد بزرگوار جناب آقای دکتر حسن بگی که با صبر و حوصله و خلق نیکوی خود، مرا در این پژوهش هدایت و راهنمایی نمودند و همچنین استاد گرانقدر دکتر محمد رضا قاسمی و سایر اساتید ارجمند، که از محضر پر فیضشان بهره ها برده‌ام.

واز تمام دوستان گرامیم، که برایم همراه خوبی در امر تحصیل بودند.

این وجیزه کوتاه را تقدیم می نمایم به :

آستان مقدس و ملکوتی

سیدالکریم، حضرت عبدالعظیم الحسنی (علیه السلام)

آقای که سالیهای کوتاهی راه کنار آستان مقدسش به کسب معارف و علوم اهل بیت پرداختم

و بارها دل و جان خود را از کنار مضجع شریفش روانه حرم سیدالشهداء نمودم.

و

به محضر قره عین آل الرسول

کریمه اهل بیت، حضرت معصومه (علیها السلام)

بانوی که امید شفاعتش را دارم؛ يَا فَاطِمَةُ اشْفَعِي لِي فِي الْجَنَّةِ.

چکیده

جامعه بشری آمیزه‌ای از آدمیان با اندیشه‌ها، باورها، دین‌ها و مذاهب متفاوت و گاه متعارض با یکدیگر است. برای این که انسان بتواند زندگی آرام و سالم در روابط اجتماعی خود با دیگران داشته باشد، لازم است شیوه و روش صحیح و درستی را در مواجهه با آدمیانی که با او از لحاظ اعتقادی در تقابل و تضاد هستند، اتخاذ کند، تا در روابط خود با این افراد به تنش و چالش برنخورد. لذا در این پژوهش سعی شده است با تکیه بر قرآن و احادیث روشی صحیح، در چگونگی برخورد با مخالفان به مخاطبان ارائه شود.

پژوهش‌هایی که پیرامون این موضوع انجام شده است، بیشتر به جنبه سیاسی و حکومتی روش برخورد با مخالفان تکیه نموده است و معمولاً از جهت منبع پژوهش قرآن و روایات را در کنار یکدیگر بررسی ننموده‌اند. در پژوهش پیش رو به این نتیجه رسیدیم که قرآن و احادیث توصیه می‌کنند که انسان در برخورد با مخالفان اعتقادی خود باید در گفتار و گفتگو، با حفظ و رعایت ادب و اخلاق و با نرمی و ملاحظت و پرهیز از هرگونه خشونت با شیوه استدلالی و منطقی، نصیحت و ارشاد، موعظه، جدال احسن، انذار و انتقاد نسبت به عقایدشان با آنان سخن گفت. و در رفتار و عمل باید با مهربانی و نیکی، رفق و مدارا، حلم و بردباری و عفو و گذشت با آنها برخورد نمود و در مواقعی که موارد فوق اثر نداشت از آنان اعراض کرده و روی بگردانیم.

کلید واژه: قرآن - احادیث - مخالفان اعتقادی - روش برخورد

فهرست

- ۱ کلیات و مفاهیم -----
- ۱-۱- کلیات ----- ۲
- مقدمه ----- ۲
- ۳ بیان مسئله -----
- ۴ سوالات تحقیق -----
- ۵ ضرورت و اهداف -----
- ۵ پیشینه تحقیق -----
- ۲-۱- مفاهیم ----- ۷
- ۷ معنای روش -----
- ۸ معنای مخالف -----
- ۹ معنای عقیده -----
- ۱۰ اهمیت اعتقاد -----
- ۱۰ تفاوت فکر و عقیده -----
- ۱۳ انواع مخالفان و انگیزه مخالفت ها -----
- ۱-۲- انواع مخالفان ----- ۱۴
- ۲-۲- علل و منشاء مخالفت ها ----- ۱۶
- ۱-۲-۲- حب دنیا ----- ۱۶
- ۱-۲-۲-۱- مال پرستی ----- ۱۷

- ۱۸----- جعل حدیث برای کسب جایزه
- ۲۱----- نقش ثروت اندوزی در ساختن فرقه واقفیه
- ۲۴----- مخالفت مال پرستان با امام علی (علیه السلام)
- ۲۵----- مال دوستی علما اهل کتاب
- ۲۶----- ۲-۲-۱-۲-ریاست طلبی
- ۲۷----- ریاست طلبی عبدالله بن ابی
- ۳۱----- ریاست طلبی عمر بن سعد
- ۳۴----- ۲-۲-۲-حسادت
- ۳۵----- حسادت نوادگان امام حسن (علیه السلام) با اهل بیت (علیهم السلام)
- ۳۷----- حسادت قایل
- ۳۸----- ۲-۲-۳-کبر و خود پرستی
- ۳۹----- تکبر ابلیس
- ۴۰----- تکبر فرعون
- ۴۱----- ۲-۲-۴-جهل
- ۴۱----- جهل بنی اسرائیل
- ۴۲----- جهل قوم حضرت لوط (علیه السلام)
- ۴۳----- جهل قوم حضرت هود (علیه السلام)
- ۴۴----- جهل مرد شامی نسبت به امام حسن (علیه السلام)
- ۴۵----- ۲-۲-۵-خطاهای ذهن
- ۴۶----- پیروی از ظن و گمان

- تقلید از گذشتگان ----- ۴۸
- سرعت در قضاوت ----- ۵۰
- هوای نفس ----- ۵۰
- پیروی از کُبراء ----- ۵۱
- روش برخورد با مخالفان اعتقادی در قرآن ----- ۵۳
- ۱-۳- آزادی عقیده در اسلام ----- ۵۴
- ۲-۳- آزادی بیان در اسلام ----- ۶۱
- ۳-۳- روش برخورد با مخالفان ----- ۶۴
- ۱-۳-۳- دستور سه گانه روش دعوت به اسلام ----- ۶۵
- حکمت ----- ۶۷
- موعظه حسنه ----- ۷۰
- جدال احسن ----- ۷۲
- تفاوت جدال احسن و غیر احسن ----- ۷۳
- ۲-۳-۳- نرم خوئی و نیکی کردن ----- ۷۷
- ۳-۳-۳- حلم و بردباری ----- ۱۰
- حلم حضرت شعیب (علیه السلام) ----- ۸۲
- ۳-۳-۴- رعایت ادب در برخورد با مخالفان ----- ۸۳
- ادب حضرت ابراهیم در مقابل آزر ----- ۸۳
- ادب حضرت هود (علیه السلام) در مقابل قومش ----- ۸۴
- ۳-۳-۵- شجاعت و صراحت در بیان ----- ۸۶

- ۸۶----- شجاعت حضرت موسی (علیه السلام) در مقابل فرعون
- ۸۸----- ۳-۳-۶- انذار
- ۸۹----- انذار به مشرکان و کافران
- ۹۰----- انذار به منافقین
- ۹۱----- انذار به اهل کتاب
- ۹۲----- ۳-۳-۷- اعراض
- ۹۲----- اعراض از مشرکین
- ۹۵----- اعراض از منافقین
- ۹۵----- ۳-۳-۸- مباهله
- ۹۹----- روش برخورد با مخالفان اعتقادی در احادیث
- ۱۰۱----- ۴-۱- راهنمایی و ارشاد
- ۱۰۱----- نصیحت به ابن شهاب زهری
- ۱۰۶----- راهنمایی و ارشاد امام حسین (علیه السلام) به کوفیان
- ۱۰۷----- ۴-۲- نیکی کردن با مخالفان
- ۱۰۸----- نیکی امام کاظم (علیه السلام) با مخالفش
- ۱۱۰----- نیکی امام حسین (علیه السلام) با لشگر عبیدالله بن زیاد
- ۱۱۱----- ۴-۳- حلم و بردباری
- ۱۱۲----- بردباری امام سجاد (علیه السلام) در مقابل فرزند امام حسن (علیه السلام)
- ۱۱۳----- بردباری امام باقر (علیه السلام) در مقابل ناسزای نصرانی
- ۱۱۴----- اذعان ابن ابی العوجاء به حلم امام صادق (علیه السلام)

- ۱۱۶-۴-۴- عفو و گذشت -----
- ۱۱۷- گذشت پیامبر(صلی الله علیه و آله) از مخالفان خود -----
- ۱۱۹-۵-۴- رفق و مدارا -----
- ۱۲۰- مدارای پیامبر(صلی الله علیه و آله) با شخص هتاک -----
- ۱۲۱- مدارای امام رضا (علیه السلام) با شخص توهین کننده -----
- ۱۲۱-۶-۴- مناظره و گفتگو -----
- ۱۲۲- مناظره امام رضا (علیه السلام) با جاثلیق مسیحی و عمران صابی -----
- ۱۲۸- مناظره امام صادق (علیه السلام) با زنادقه -----
- ۱۲۹-۷-۴- انتقاد -----
- ۱۲۹- انتقاد امام حسین (علیه السلام) به معاویه -----
- ۱۳۲-۸-۴- طرد و بیزاری -----
- ۱۳۲- برخورد امام حسن عسکری(علیه السلام) با دروغگویان -----
- ۱۳۴- برخورد امام صادق (علیه السلام) با غالیان -----
- ۱۳۶- برخورد امام هادی (علیه السلام) با فارس بن حاتم قزوینی -----
- ۱۳۷- نتیجه گیری -----
- ۱۳۹- منابع و مأخذ -----

فصل اول

کلیات و مفاهیم

۱-۱- کلیات

در ابتدای این پژوهش لازم است آشنایی کلی با مسئله تحقیق و چرایی آن و اهمیت و پیشینه آن داشته باشیم. در ادامه به توضیح این مطالب خواهیم پرداخت:

مقدمه

قرآن کتاب برنامه زندگی انسان در جهت رشد و تعالی او به سوی کمال انسانی است. و برنامه قرآن در این جهت بدون عیب و نقص و از تمام جهات کامل می باشد و اگر غیر از این بود، نمی توانست منبعی برای تکیه گاه افکار بشری برای برنامه ریزی در ابعاد مختلف زندگی باشد. و زمانی برنامه‌های استخراج شده از قرآن به اتقان کاملی می رسد که در کنار معارف اهل بیت (علیهم السلام) قرار بگیرد. و این همان توصیه پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) که فرمودند: *إِنِّي تَارِكٌ فَيْكُمْ أُمْرِينَ إِنْ أَخَذْتُمْ بِهِمَا لَنْ تَضِلُّوا - كِتَابَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَ أَهْلَ بَيْتِي عِترَتِي* (کلینی، الکافی ج ۱ ص ۲۹۴) بنابراین امر نیکو و پسندیده این است که، برای فهم مطالب مورد نیاز خود، مسائل را به هردو منبع ارائه کنیم، تا بتوانیم نظری جامع و متقن ارائه نماییم.

از دیرباز تاکنون انسانها در زندگی خود با افرادی مواجهه شده اند که از جهت اعتقادی با آنها در تعارض بوده‌اند و به ناچار باید با این افراد که در یک اجتماع هستند ارتباط و رفت و آمد و داد و ستد و گفتگو و ... داشته باشند. و نمی‌توانند به صرف اختلاف در عقاید با آنها قطع رابطه کنند. حال این که انسان در ارتباط با این

افراد چگونه باید برخورد کند سوالی است که به منبع قرآن و روایات عرضه شده است تا بدین وسیله بتوانیم برنامه و راهی برای افرادی که در معرض و تقابل با عقاید گوناگون هستند، ارائه شود. و با این پژوهش بتوانیم مسئله ای که به ناچار ممکن است برای خیلی از افراد اتفاق بیفتند حل نماییم.

پژوهش پیش رو دارای چهار فصل است. در فصل اول به کلیات و مفاهیم مورد نیاز پژوهش از جمله معنای روش، مخالف و معنای عقیده پرداخته شده است. در فصل دوم به توضیح و بررسی انواع مخالفان و علل و منشا مخالفت آنان پرداخته ایم. در فصل سوم به بررسی دستورات و معارف قرآنی در چگونگی برخورد با مخالفان پرداخته شده است و در فصل آخر با تکیه به احادیث اهل بیت (علیهم السلام) - اعم از قول و فعل و تقریر معصومین (علیهم السلام) - مسئله پژوهش مورد واکاوی قرار گرفته است.

بیان مسئله

جامعه بشری آمیزه ای از آدمیان با اندیشه ها، باورها، دین ها و مذاهب، گرایش ها، کنش ها و واکنش های متفاوت و گاه متعارض با یکدیگر است. به زحمت می توان جامعه ای را پیدا کرد که همه ی افراد آن جامعه رفتار و اعتقادات یکسان داشته باشند و از دین و مذهب واحدی تبعیت کنند و دارای تمایلات و رفتارهای همگون و متشابه باشند. اساساً وجود چنین جامعه ای جزء در ذهن متصور نیست، چرا که بر اساس سنت الهی و قانون خلقت، انسان موجودی است انتخابگر و صاحب اراده ای

مستقل، که برپایه این موهبت الهی، خود را در انتخاب راه سعادت و کمال آزاد می‌داند. و متناسب با نوع تفسیری که از جهان مبدا و مقصد دارد، باورهای خود را شکل می‌دهد و شیوه خاصی را برای زندگی خود بر می‌گزیند و طبیعتاً نتیجه خوب و بد آن را خود تحمل می‌کند "أَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى" (نجم: ۳۸) البته تردیدی نیست که دایره این آزادی و قدرت انتخاب‌گری آنجا که پای مصالح و منافع دیگران به پیش کشیده شود و زحمتی برای دیگران فراهم آورد، باید کنترل و محدود شود. سوال مورد بحث اینجا است، که در مناسبات و ارتباطات با دیگر افرادی که عقاید و باورها متفاوت و غیرما را دارند باید بر اساس چه مناسباتی استوار باشد؟ و با این افراد باید چگونه رفتار کنیم و تعامل خود را، با این افراد بر چه اساسی قرار دهیم؟ لذا بر آن شدیم که جواب این سوال را با فحص و پژوهش در قرآن و احادیث بررسی نماییم.

سوالات تحقیق

- با توجه به موضوع تحقیق، سوال اصلی که با آن برخورد خواهیم کرد، عبارت از:
- قرآن و احادیث در برخورد با مخالفان اعتقادی چه برخوردی را توصیه می‌کنند؟
- و سوالاتی فرعی که می‌توان در این موضوع مطرح نمود، عبارت از:
۱. انواع مخالفان اعتقادی چه کسانی هستند؟
  ۲. علل و منشاء مخالفتها چیست؟
  ۳. روش برخورد با مخالفان اعتقادی در قرآن چگونه می‌باشد؟

۴. روش برخورد با مخالفان در حدیث چگونه می باشد؟

ضرورت و اهداف

انسان خواه و ناخواه در تعاملات و ارتباطات خود با دیگران در زندگی روزمره با افرادی برخورد خواهد کرد، که با او از لحاظ اعتقادی در اختلاف و تقابل و تضاد هستند. و اگر انسان شیوه و روش درست و صحیحی را در برخورد با این افراد اتخاذ نکند در زندگی و روابط اجتماعی خود دچار تنشها و چالشهای خواهد شد. و از این رو ضرورت پیدا می کند، هر شخصی قبل از مواجهه و برخورد با این تنشها، آمادگی لازم را جهت رفع آن کسب نماید تا بتواند، در پرتو عمل به روش و شیوه صحیح، زندگی سالمی را در ارتباطهای اجتماعی خود داشته باشد. لذا هدف این تحقیق آن است که با تکیه بر معارف قرآنی و روایی روش صحیح برخورد با مخالفان اعتقادی را استخراج نماید.

پیشینه تحقیق

در زمینه روش برخورد با مخالفان تلاشها و کوششهای شده است، که بیشتر به جنبه روش حکومتی ائمه (علیهم السلام) در برخورد با مخالفان پرداخته شده است و هم چنین از جهت منبع، تحقیقات جامعیت لازم را نداشته اند، چون یا در حوزه قرآن به طور خاص یا در حوزه سیره معصومان به طور جدا گانه به بررسی پرداخته اند. اما آنچه در این زمینه دارای خلأ است و به عنوان یک موضوع خاص توجه نشده است، پرداختن به مسئله روش برخورد با مخالفان در حوزه فردی است، که در این

پژوهش سعی شده است این خلأ جبران شود و هم چنین به جهت تأمین جامعیت منبع، پژوهش پیش رو قرآن و احادیث را در کنار هم مورد بررسی قرار داده است، تا بتواند در پرتو این دو گوهر گرانقدر نظر جامع در باب این موضوع را استخراج نماید.

در ادامه به معرفی چندی از تحقیقات گذشته پرداخته و وجه تمایز آن با تحقیق پیش رو را با هم به مقایسه می‌گذاریم.

کتاب:

- سیره ائمه اطهار در برخورد با اندیشه های مخالف: غلامحسین محرمی ؛
این کتاب از جهت منبع تحقیق، به فعل معصومین (علیهم السلام) اکتفا نموده است و از آیات قرآن بهره نگرفته است.

- شیوه‌های برخورد پیشوایان دین اسلام با مخالفان: عبدالرحمن خلیلی ؛
این کتاب از جهت منبع تحقیق، از آیات قرآن استفاده نکرده است.

- مدارا با مخالفان در قرآن و سیره نبوی: غلامرضا نوعی ؛

این کتاب از جهت منبع تحقیق، به سیره نبوی اکتفا نموده است و موضوع آن خیلی جزئی شده است، در صورتی که موضوع تحقیق ما نسبت به این کتاب کلی‌تر می‌باشد.

پایان نامه

- امام علی (علیه السلام) و مخالفان فکری: معصومه نوروزی ؛

در این تحقیق جنبه حکومتی مدنظر گرفته شده است در صورتی که پژوهش ما رویکرد فردی دارد. و همچنین از جهت منبع، محدود به امام علی (علیه السلام) می باشد، در صورتی که ما قرآن و دیگر معصومین (علیهم السلام) را در تحقیق مدنظر گرفته- ایم.

- روش برخورد پیامبر (صلی الله علیه وآله) با مخالفان: مجید کنعانی؛

در این تحقیق جنبه حکومتی پیامبر (صلی الله علیه وآله) نقش پر رنگی دارد و همچنین از جهت منبع، تحقیق محدود به سیره پیامبر اکرم (صلی الله علیه وآله) می باشد.

- شیوه های تعامل پیامبران با مخالفان از نگاه قرآن: عالیہ السادات صدری؛

این تحقیق از جهت منبع محدود به قرآن می باشد و روایت اهل بیت (علیهم السلام) را در برنمی گیرد.

۱-۲- مفاهیم

قبل از پرداختن به موضوع اصلی که همان روش برخورد با مخالفان اعتقادی از دیدگاه قرآن و حدیث است، لازم است با مفاهیم این بحث آشنا شده و مطالبی چند پیرامون این موضوع ارائه گردد.

معنای روش

روش در لغت فارسی به معانی متعددی آمده است از جمله، در فرهنگ لغت دهخدا به معنای: طرز، طریقه، قاعده و قانون، راه، شیوه، اسلوب، منوال، سبک،

طریق، گونه و سنت آورده شده است. (دهخدا، لغت نامه ج ۲۶ ص ۱۶۲) و یا به معنای ابزار مناسب برای رسیدن به مقصود است. روش ممکن است به مجموعه طرقی که انسان را به کشف مجهولات هدایت می‌کند، مجموعه ابزار و فنونی که آدمی را از مجهولات به معلومات راهبری می‌کند، اطلاق شود. (ساروخانی، روشهای تحقیق در علوم اجتماعی ج ۱ ص ۲۴)

معادل واژه روش در زبان عربی کلمه منهج می‌باشد. منهج از نهج به معنای راه روشن است.

(راغب، مفردات ص ۸۲۵) منهج الطريق، یعنی راه روشن و منهج را نیز راه روشن گویند به مانند آیه "لِكُلِّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَ مَنَهَاجًا" (مائده: ۱۴) و نهج الطريق یعنی راه را پیمودم و این که می‌گویند فلانی راه فلان شخص را استنهج می‌کند، یعنی همان راه و روش را می‌پیماید و نهج به معنای راه مستقیم است (ابن منظور، لسان العرب ج ۲ ص ۳۸۳)

معنای مخالف

مخالف یعنی: هر کس راه و روشی غیر از راه و روش دیگری در کار یا سخن برگزیند. (راغب، مفردات ص ۲۹۴) و این واژه ضد کلمه اتّفاق می‌باشد. (ابن اثیر، النهایه ج ۲ ص ۱۷۹) و فرهنگ فارسی معین در توضیح کلمه مخالف چنین آورده: خلاف کننده، دشمن، خصم، ناموافق. رأی مخالف یعنی: رأی که ضد موضوع مطرح شده باشد. (معین، محمد، فرهنگ فارسی ص ۱۳۰۲)

معنای عقیده

العقد: گره زدن و جمع کردن اطراف و سر و ته چیزی، که در اجسام سفت و سخت بکار می‌رود، مثل گره زدن طناب و بهم پیوستن اجزاء بنا و ساختمان، سپس بطور استعاره در معانی و مفاهیم دیگر بکار رفته است، مثل: عَقْدُ الْبَيْعِ: پیمان خرید و فروش بستن و هر عهد و پیمانی غیر از آن. (راغب، مفردات ص ۵۷۶)

فرق بین عقد و عهد آن است که در مفهوم عقد، گره استحکام و استواری بیشتر نهفته است. و نیز عقد، جز بین دو نفر منعقد نمی‌گردد، حال آنکه عهد، گاه از سوی یک نفر انجام می‌شود. پس هر عهدی عقد نیز هست، ولی برخی از عقدها، عهد نیست. اصل معنای عقد، گره زدن چیزی به چیزی دیگر است. (طریحی، مجمع البحرین ج ۳ ص ۱۰۳) با توجه به توضیحات فوق پیوند چیزی با چیز دیگر، ممکن است حقیقی و مادی باشد مانند: پیوند زدن جوانه یا شاخه درختی به شاخه درخت دیگر و ممکن است مجازی و معنوی باشد مانند: ازدواج زن و مرد که به واسطه عقد ازدواج، یکی به دیگری پیوند می‌خورد.

بر پایه این توضیحات، عقیده عبارت است از: چیزی که به ذهن، روح و فکر- انسان‌گره می‌خورد. آنگاه که ذهن آدمی می‌پذیرد که، زمین به دور خورشید می‌چرخد و یا خورشید به دور زمین نمی‌چرخد و یا می‌پذیرد که هستی خالقی دارد و یا نمی‌پذیرد، یا می‌پذیرد که انسان پس از مرگ زنده می‌شود و یا نمی‌پذیرد، پس پذیرش هر نظریه‌ای، خواه درست یا نادرست، به معنای بستن و گره زدن آن

نظریه به ذهن و استوار کردن این پیوند است. این پیوند، «عقد» و آن نظریه، «عقیده» نامیده می شود.

اهمیت اعتقاد

عقاید انسان، پایه تمام جهت گیری های او در زندگی است و بر این اساس، عقیده نقش بزرگی در زندگی فردی و اجتماعی دارد، چنان که خداوند سبحان در سوره اسراء: آیه ۸۴ می فرماید: "كُلُّ يَعْمَلُ عَلٰی شَاكِلَتِهٖ" از این رو، عقاید، شخصیت درونی و حقیقت وجودی انسان را می سازند و همین باورها او را به سمت عمل و می دارند و جهت را به او می نمایند. حال، اگر عقیده درست و سازگار با واقعیت باشد، راه زندگی انسان، درست است، و اگر عقیده نادرست و باطل باشد، راه زندگی، جز به تباهی نمی انجامد. بدین جهت، اسلام، پیش از هر چیز به تصحیح باورها اهتمام دارد و حقیقتاً نمی توان از مکتبی سراغ گرفت که بیش از اسلام بر نقش و ارزش عقیده تأکید بورزد.

تفاوت فکر و عقیده

در محاورات عمومی مفاهیمی به کار گرفته می شود که با مفاهیم دیگر قرابت ذهنی و معنای دارند و درکنار یکدیگر به کار می روند. اما در اصل این مفاهیم با یکدیگر از جهاتی تفاوت دارند. لذا لازم است، قبل از ورود به بحث در مورد این مفاهیم، وجه تمایز این مفاهیم با مفاهیم نزدیک به آن مشخص شود.

یکی از این مفاهیم عقیده است، که معمولاً در کنار فکر و تفکر و اندیشه به کار می‌رود، اما در اصل این دو مفهوم با هم تفاوت‌های دارند.

در باب این موضوع استاد مطهری در کتاب آینده انقلاب اسلامی می‌فرماید: فرق است میان فکر و تفکر و میان عقیده. تفکر قوه‌ای است در انسان ناشی از عقل داشتن. انسان چون موجود عاقلی است، موجود متفکری است و قدرت دارد در مسائل تفکر کند. به واسطه تفکری که در مسائل می‌کند حقایق را تا حدودی که برایش مقدور است کشف می‌کند، حال هر نوع تفکری باشد: تفکر به اصطلاح استدلالی و استنتاجی و عقلی یا تفکر تجربی. خداوند تبارک و تعالی به انسان چنین نیرویی داده است، به انسان عقل داده است که با آن فکر کند یعنی مجهولات را کشف کند. (مطهری، مرتضی، آینده انقلاب اسلامی ص ۲۹۴) در جایی دیگر استاد مطهری فکر را حرکت و سیر ذهن از مقدمات به نتایج می‌داند و در این مورد اینچنین بیان می‌کند: تفکر عبارت است از مربوط کردن چند معلوم به یکدیگر برای به دست آوردن معلوم جدید و تبدیل کردن یک مجهول به معلوم. در حقیقت تفکر عبارت است از سیر و حرکت ذهن از یک مطلوب مجهول به سوی یک سلسله مقدمات معلوم، و سپس حرکت از آن مقدمات معلوم به سوی آن مطلوب برای تبدیل آن به معلوم. (مطهری، مرتضی، مجموعه آثار ج ۵ ص ۴۵)

استاد مطهری در ادامه بحث فرق بین عقیده و فکر در کتاب آینده انقلاب اسلامی به تبیین عقیده از جهت لغوی پرداخته و منشاء عقاید انسانها را تفکر یا دل‌بستگی به امور مختلف می‌داند و بیان می‌کنند که، اکثر عقاید مردم نه بر اساس تفکر و تعقل